

תוכן עניינים

מבוא.....	3
פרק א'. אדם צ'רניאקוב.....	8
הדימוי של צ'רניאקוב כנגד והתפיסות האידיאולוגיות שלו.....	8
המנהיגות והמדיניות של צ'רניאקוב והדימוי שלו.....	11
פרק ב'. מורדכי חיים רומקובסקי.....	15
דימוי רומקובסקי מצד אסירי הגטאות כנגד אישיותו ותפיסותיו האידיאולוגיות.....	15
המדיניות של רומקובסקי כנגד הדימוי שלו.....	17
דיון וסיכום.....	21
ביבליוגרפיה.....	23

מבוא

בתאריך 23 ליולי של שנת 1942, ראש היודנראט (Judenrat) בגטו וורשה אדם צ'רניאקוב (Adam Czerniaków) שלח יד בנפשו. יום קודם לכן, פתחו הנאצים באקציה גדולה מאוד לפינוי יהודי הגטו למחנה ההשמדה טרבלינקה. הם דרשו את שיתוף הפעולה המוחלט של היודנראט והעומד בראשו. ככל הנראה, צ'רניאקוב התאבד כי לא רצה לשתף פעולה עם הנאצים ברצח עמו.¹ אך עוד לפני האקציה, הוא איבד את כל התקווה להציל את יהודי גטו וורשה. בנסיבות דומות, ראש היודנראט של גטו לודז' מרדכי חיים רומקובסקי (Mordechaj Chaim Rumkowski) העדיף לשתף פעולה עם הנאצים גם באקציות כאלה. הוא טען שכך יציל כמה שיותר יהודי גטו לודז'. השתמר אפילו הנאום שלו בו רומקובסקי דרש מאסירי גטו לודז' למסור לו את הילדים, ולמסורם לידי הנאצים.² היו חילוקי הדעות בקרב היסטוריונים בדימוי צ'רניאקוב, אך כמעט כל הניצולים ראו ברומקובסקי בוגד ומשתף פעולה ברצח עמו.

בעבודה זו אערוך השוואה בין הדימויים מצד אסירי הגטאות של צ'רניאקוב ורומקובסקי. מורכבות אישיותם של יו"ר היודנראטים הנזכרים, מורכבות המצב והנסיבות בהן הם פעלו, מורכבות נושא הגטאות עומדות בלב העבודה. השוואה כזו דורשת את הבנה מעמיקה של ההקשר ההיסטורי בו פעלו ראשי היודנראטים. כדי להגיע להשוואה מבוססת יותר, אתחיל מן ההקשר ההיסטורי בו פעלו.

במקור יודנראטים (בגרמנית "מועצות היהודים") היו מעוצות מקומיות לניהול הקהילות היהודיות בארצות גרמניות. אבל אצל הנאצים היודנראטים הפכו לכלי לשליטה באוכלוסייה היהודית. לאחר ארגון ובידוד הגטאות, האזורים הסגורים שנועדו ליהודים, הנאצים בחרו את חברי היודנראטים והפעילו לחץ משמעותי על חברי המועצה הפוטנציאליים. הנאצים עשו זאת בכוח, וחברי המועצות היו חייבים לציית.³ ראשי היודנראטים היו הכלי המרכזי במערכת להעברת פקודות. כהרגו נאצים יכלו לנצל את היהודים בכל מיני עבודות, להחרים או לשדוד את רכושם, לשלוט ולפקח עליהם. הם יכלו ליישם את המדיניות שלהם ולהעניש את היהודים. וכשהתקבלה ההחלטה על "הפתרון הסופי", באמצעות היודנראטים נאצים היו מסוגלים בקלות לארגן ולשלוח את היהודים למחנות ההשמדה, כמו שזה קרה בגטו וורשה ובגטו לודז'.

זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה בראשון לספטמבר 1939, הצבא הגרמני הביס את הצבא הפולני. כבר בסוף ספטמבר השתלטו הגרמנים על כל אזורי פולין, חוץ מאלה שנכבשו על-ידי הצבא האדום של ברית המועצות. כתוצאה מכך, השתלט המשטר הנאצי על חלק גדול של האוכלוסייה היהודית בפולין. במהרה, הנאצים פתחו בתכנית של ארגון, בנייה ובידוד של גטאות ליהודים כדי לשלוט באוכלוסייה היהודית באופן צמוד.

הצעד הראשון ביישום התכניות הינו אגרת הבזק של ריינהרד היידריך (Reinhard Heydrich) מה 21 בספטמבר 1939. היידריך מונה לראש המשרד הראשי לביטחון ברייך השלישי מספר ימים אחר כך ב-27 לספטמבר 1939. כלומר, האירועים היו קשורים: עברו רק ימים ספורים לאחר שליחת האגרת, והמינוי

¹ Joseph L. Lichten and Ludwik Krżyżanowski, "Adam Czerniakow and his times", *The Polish Review* 29 (2) (1984): 88-9.

² ראה: "נאום רומקובסקי בזמן גירוש הילדים מגטו לודז'" – 4 בספטמבר 1942 מתוך: "י גוטמן וא' מרגלית, השואה בתיעוד: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית-המועצות, ירושלים: יד ושם - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, תשל"ח. <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14537> נדלה בתאריך 4.07.2021

³ Lichten and Krżyżanowski, "Adam Czerniakow and his times": 78-79.

בשום פנים ואופן לא היה צירוף מקרים.⁴ המשרד כלל את המשטרה הפלילית, המשטרה החשאית גסטפו, אס דה (S.D.) וגם את האיינזצגרופן, "קבוצות המשימה", וכל הכוחות השתתפו ב"פתרון הסופי" בצורה כזו או אחרת, החל מארגון הגטאות בפולין.

קודם לזה, היידריך ארגן את האיינזצגרופן והפך אותם לכלי האפקטיבי של יישום התכניות של הנאצים באזורים הנכבשים, בין אם זה מעשי טרור כדי להפחיד את האוכלוסיה המקומית ופרטיזנים או תכנית ההשמדה של העם היהודי. יתרה מזו, היידריך היה איש המפתח בקביעתה וביישומה של המדיניות הנאצית בשטחים הנכבשים, במיוחד בכל הנוגע ליהודים. ההוראות שלו מן אגרת הבזק דרשו מראשי האיינזצגרופן לרכז את כל היהודים בגטאות, לארגן את היודנראטים ("המועצות הזקנים היהודיות", כפי שהוא מתאר אותם באגרת הבזק), לערוך את מפקד האוכלוסין של היהודים ולהעביר את כל הרכוש היהודי החשוב, כמו מפעלים, לידיים "ארייות".⁵

הקמת "המועצות היהודיות", היודנראטים (*Judenräte*), היתה השלב החיוני בתכניות אלה, ולא פחות חשוב היה לנאצים למנות את ראשי היודנראטים. המטרה הייתה לשלוט באופן מוחלט בחיים הפוליטיים, הכלכליים, החברתיים ואף בחיי הפרט של יהודי פולין. אך העובדה, שמספר רב של גדולי וראשי הקהילות ברחו מהנאצים מזרחה או מערבה, עיכבה את התהליך, כיוון שנשארו בקהילות לרוב חברי המועצות הקהילתיות הזוטרים.⁶ הנאצים היו מודעים לכך. היידריך באגרת הבזק כתב מפורשות שיש למנות, בהתאם לגודל הגטו, עד 24 חברי יודנראטים והדגיש בנוסף: "בכל קהילה יהודית יש להקים מועצת-זקנים יהודית, אשר תורכב ככל האפשר מאישים סמכותיים והרבנים שנותרו".⁷ בדיוק כפי שדרש היידריך באגרת הבזק שלו, נבחרו למועצת של גטו וורשה 24 איש, ובאופן בלעדי עבור המועצת של גטו לודז' 31 איש.

לשם השגת המטרות שלהם, הנאצים מינו את מספר האנשים, שבעבר לא היו ראשי המועצות, אך היה להם בכל זאת ניסיון בניהול. הנאצים לא נתנו הרבה חופש בבחירה זו לנבחרים עצמם ובחרו את מנהיגי היודנראטים בשלב מוקדם יחסית. ביניהם היו אדם צ'רניאקוב (Adam Czerniaków) בוורשה ומרדכי חיים רומקובסקי (Mordechai Chaim Rumkowski) בלודז'. רומקובסקי אף הצליח להשפיע על המינוי של חברי היודנראט שלו בגטו לודז'. מאוחר יותר, הוא ניסה להגן עליהם, כאשר הנאצים החליטו להשמיד את רוב המועצה. לעומת זאת, לצ'רניאקוב לא היתה יכולת השפעה שכזו, אך הוא זכה בכבוד מסוים בקרב יהודי גטו וורשה.

הראשון ממנהיגי הגטאות הנ"ל, אדם צ'רניאקוב, למד הנדסה כימית בוורשה ובדרזדן בתחילת המאה ה-20 והיה מהנדס כימאי, מורה בבית ספר בשוורשה ואיש משכיל. הוא השתתף בחיים הפוליטיים של פולין מגיל צעיר. צ'רניאקוב לקח חלק פעיל במאבק על העצמאות הפולנית והיה מאוד נאמן למולדת.⁸ אין זו הפתעה, שהוא נבחר למועצה העירונית בוורשה עוד בשנות ה-1920.

⁴ "ס"ד – שרות הבטחון של ס"ס". ראה: גוטמן, ישראל (עורך). האנציקלופדיה של השואה. יד ושם – רשות הזכרון לשואה ולגבורה, ספריית הפועלים, 1990. באתר האינטרנט: <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=15535> נדלה בתאריך 3.07.2021

⁵ תעודה מס' 65. אגרת הבזק של היידריך. אצל: י' ארד, י' גוטמן וא' מרגלית, השואה בתיאור: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית-המועצות, ירושלים: יד ושם – רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, תשל"ח. באתר האינטרנט <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14518> נדלה בתאריך 3.07.2021

⁶ J. Kermish, ed., *To Live with Honor and Die with Honor: Selected Documents from the Warsaw Ghetto Underground Archives "O.S." (Oneg Shabat)* (Jerusalem: Yad Vashem, 1986), pp. 134-136.

⁷ Ibid, II.

⁸ Lichten and Krzyżanowski, "Adam Czerniakow and his times": 75-6.